

DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-66-09>
УДК 902.01:903.23'1(4-11)''638.3''

Василь Руснак

аспірант

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: rusnak@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4779-9528>

СТАН ДОСЛІДЖЕНОСТІ ТИПОЛОГІЇ ТА ХРОНОЛОГІЇ КРУЖАЛЬНОГО ПОСУДУ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Кругова кераміка — найбільш масовий матеріал поселень та могильників черняхівської культури. Вона є одним з головних маркерів для відокремлення черняхівських пам'яток від інших культур періоду пізньоримського часу та початку епохи Великого переселення народів. Роботи з типології, класифікації та хронології кружального посуду охоплюють як весь спектр керамічних виробів зі всього ареалу черняхівської культури, так і можуть бути присвячені окремим локальним регіонам, пам'яткам або певним категоріям кераміки. На початкових етапах дослідження черняхівської культури групування керамічного матеріалу мало узагальнювальний характер. Починаючи з 60-х рр. минулого століття з'являються окремі роботи з класифікації або типологізації кружальних посудин. Саме в цей час було визначено основні категорії посудин: горщики, миски, вази (мисковози), келихи, кухлі, глечки. З 70-х рр. у зв'язку з накопиченням великого обсягу знахідок, виходять роботи з класифікації окремих категорій посудин та перші роботи з датування окремих типів посудин. В 90-х рр. відбулася спроба переосмислення підходу до типології та класифікації з залученням нового методологічного підходу. Тоді ж були спроби

Як цитувати: Руснак, В. Стан дослідженості типології та хронології кружального посуду черняхівської культури. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, вип. 66, 2024, с. 194-217. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-66-09>

How to cite: Rusnak, V. State of Research on the Typology and Chronology of Chernyakhiv Wheeled Pottery. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History*, no. 66, 2024, pp. 194-217. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-66-09> (In Ukrainian)

© Руснак В., 2024

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

залучення керамічного матеріалу для побудови хронологічних систем черняхівської культури. Намагання включити керамічний комплекс в систему хронології поки не можна назвати вдалим. Причиною цього може бути наявність численних центрів виготовлення кружальної кераміки. У цих центрах поширення технологій та еволюція форм могли відбуватися з різною інтенсивністю як у кожному регіоні культури, так і в окремих мікрорегіонах. Найбільш перспективним напрямом, на нашу думку, є спроба вивчення таких проблем із застосуванням мікрорегіонального підходу (гончарний центр та його округа). Умовами для проведення саме такого дослідження є не тільки добре досліджений мікрорегіон черняхівської культури, але й якісно розроблена методологія роботи з керамічним матеріалом.

Ключові слова: черняхівська культура, кружальна кераміка, типологія, класифікація, хронологія.

Однією з визначальних рис черняхівської культури (культури Черняхів/Sântana de Mureș) є масове виробництво та поширення високоякісного кругового посуду, серед якого наявна столова, кухонна й тарна кераміка. Майже всі види кругових посудин (за винятком амфорної тари та деяких імпортованих столових виробів) виготовляли в місцевому середовищі, про що свідчать наявність на поселеннях гончарних горнів, залишків гончарних майстерень, а також численні знахідки бракованого посуду¹. Кругова кераміка «черняхівського типу», її якісні та кількісні показники є одним із головних маркерів для відокремлення черняхівських пам'яток від інших культур періоду пізньоримського часу та початку епохи Великого переселення народів (Magomedov 2001, 17; 2013, 106–111). Інтенсивність археологічних досліджень пам'яток культури та збільшення обсягу керамічних знахідок вплинуло на вихід великої кількості праць, присвячених типологізації та класифікації матеріалу, питанням хронології деяких форм посуду, їх генези. Роботи з типології, класифікації та хронології кружального посуду охоплюють як весь спектр керамічних виробів зі всього ареалу черняхівської культури, так і можуть бути присвячені

¹ Особливості виготовлення кругової кераміки черняхівської культури (технологічний аспект) описано в роботах А. А. Бобринського, О. В. Петраускаса та А. В. Петраускаса (Bobrinskiy 1970, 20–26; 1978; Petrauskas, Petrauskas 2008, 53–55).

окремим локальним регіонам, пам'яткам або окремим категоріям. Огляд подібних робіт, їх структурування та аналіз дасть можливість визначити основні проблеми, а також окреслити можливі шляхи їх розв'язання.

Основні етапи досліджень

Попри схожість завдань у типології та класифікації (групування археологічного матеріалу для виявлення хронологічних, географічних закономірностей або визначення генези артефактів чи об'єктів), вони мають цілком різну методичку (Nikitina 1994, 93). Більшість дослідників такі терміни сприймає як тотожні, проте класифікація — це строга ієрархічна організація матеріалу, де на кожному таксономічному рівні для поділу використовують одну ознаку. Класифікація полягає у процесі розподілу від загальних особливостей до індивідуальних. У типології процес відбувається в зворотному напрямку — у кожному предметі дослідження виділяють індивідуальні ознаки. За допомогою кореляції цих ознак формується найбільш схожа між собою група — тип (Nikitina 1994, 93–94).

На початкових етапах дослідження черняхівської культури, коли відбувався процес її виокремлення, а також накопичення джерельної бази, групування керамічного матеріалу мало узагальнювальний характер. У 30-х рр. минулого століття О. А. Спіцин робить перший поділ гончарних посудин на п'ять типів, базуючись на основі схожості форми, розмірів, наявності вушок та призначення категорій кераміки (Spitsyn 1948, 57–59)². У 1950 р. І. І. Ляпушкін поділяє фрагментарний матеріал кругової кераміки з виявлених ним поселень Дніпровського лісостепового Лівобережжя на три групи, спираючись на технологічні особливості виробництва посудин (Lyapushkin 1950, 11).

В 60-х рр. у зв'язку з публікацією матеріалів як нових досліджень, так і досліджень кінця XIX — початку XX ст., з'являються перші роботи, у яких викладено типологію та класифікації кружалного посуду (Brajchevs'kuj 1964, 136–143; Petrov 1964, 88–103; Kravchenko

² Стаття була написана 1930 р., її підготувала до друку М. О. Тиханова 1941 р., а публікація відбулася 1948 р. (Spitsyn 1948, 70).

1967, 104; Rikman 1967, 22–26). Більшість розвідок створено для групування великого обсягу матеріалу та спрощення процедури його опису під час публікації результатів археологічних досліджень (Petrov 1964, 88–103; Kravchenko 1967, 104; Rikman 1967, 22–26). Дослідники визначили основні категорії посудин: горщики, миски, вази (мисковазы), келихи, кухлі, глеки. Класифікаційний підхід до поділу цих категорій застосував М. Ю. Брайчевський, який не вибудовує загальної структури класифікації посуду, а тільки наводить основні варіанти можливого розподілу таких посудин (Brajchevs'kij 1964, 136–143). Типологічний підхід представлено в роботах В. П. Петрова, Н. М. Кравченко, Е. А. Рікмана (Petrov 1964, 88–103; Kravchenko 1967, 104; Rikman 1967, 22–26). Основою для поділу часто слугують як метричні показники, так і візуальні особливості посудин. Попри відсутність чітких критеріїв для виділення певних категорій посудин, їх класів, типів, видів, різновидів, дослідники відзначили основні тенденції до виділення характерних ознак керамічного матеріалу.

У 1970–1980-х рр. у зв'язку з накопиченням великого обсягу знахідок назріла необхідність створення класифікації, на що вказують Б. В. Магомедов та Е. О. Симонович (Magomedov 1973, 83; Symonovich 1981, 41). Саме в цей час виходять перші спеціальні статті, присвячені окремим категоріям кружальних посудин. Б. В. Магомедов розробляє класифікацію для кружальних одноручних глеків (Magomedov 1973, 81–84), Е. О. Симонович — для горщиків, посудин-сховищ та більшості категорій столового посуду (Symonovich 1981, 44–53; Symonovich 1983, 27–37). Для цього автори використовують строгий поділ посудин на відділи, підгрупи, типи або типи, підтипи, варіанти (Magomedov 1973, 81–84; Symonovich 1981, 44–53; Symonovich 1983, 27–37). Основною метою розроблення класифікаційних схем дослідників була спроба визначити генезу окремих категорій посудин.

Спробу переосмислення підходу до типології та класифікації з залученням нового методологічного підходу (з позиції формально-статистичного підходу) здійснила Г. Ф. Нікітіна у 90-ті рр. (Nikitina 1995, 5–59). До цього дослідницю спонукали як вихід нових методологічних робіт на східноєвропейському просторі (Bobrinskiy

1986; Gening 1973), так і поява доступу до західноєвропейської методологічної літератури. Авторка вказує на проблему методичного підходу до розроблення наявних типологій та класифікацій керамічного посуду. Проблема першої групи робіт пов'язана з відсутністю чіткості у визначенні критеріїв для групування, що приводить до суб'єктивності визначення типу й неповного охоплення дослідження форм посудин. У другій групі робіт відзначаємо невиконання основних правил побудови класифікації: для кожного поділу потрібна одна ознака, члени поділу повинні бути найближчими видами щодо відношення до діленого й виключати один одного (Nikitina 1995, 5–7). Г. Ф. Нікітіна намагається розробити чітку загальну методику для класифікації та типології кераміки, яку вона використовує для членування матеріалів могильника Оселівка (Nikitina 1995, 5–59)³.

У період 2000–2020 рр. дослідження пов'язані з виходом як узагальнювальних робіт з типології кружального посуду (Magomedov 2001), так і робіт, спрямованих на класифікацію, типологію окремих категорій кераміки (глеків, келихів) (Rejda 2003; Varachova 2014; 2019; Petrauskas 2008). Мікрорегіональний підхід до вивчення окремої категорії кераміки застосували О. В. Петраускас та А. В. Петраускас, праця яких була присвячена кружальним горщикам Постугняння (Petrauskas, Petrauskas 2008, 57).

Загальні типології та класифікації керамічного комплексу

О. А. Спіцин запропонував перший поділ гончарних посудин на п'ять типів. Автор дає назву групам посудин, частину з яких і до сьогодні використовують дослідники черняхівської культури. Серед них — «кухлі», «глеки», «горщики» (типи 3–5 відповідно) (Spitsyn 1948, 57–59). І. І. Ляпушкін позділяє кераміку на три групи. До першої він відносить кераміку сірого кольору з грубими домішками гірських порід та з великою кількістю задирів у нижній частині посудин (кухонна кераміка). Другу групу становлять посудини з трохи меншими

³ Пізніше дослідниця застосує цю методику для «типологічної класифікації» найбільш масової категорії кераміки для могильників Подністров'я (Одая, Оселівка, Горошевіці та Романковці) (Nikitina 2008, 8–17).

домішками і більш заглаженою поверхнею, які, на його думку, використовували для зберігання продуктів за прикладом піфосів. До третьої групи І. І. Ляпушкін відносить фрагменти кераміки з добре відмученої глини, що мають лошену поверхню та рясну орнаментацию. До цієї групи належить весь столовий посуд (Lyarushkin 1950, 11–12)⁴. Поділ посудин на дві групи — столову та кухонну, використовує М. О. Тиханова (Tikhanova 1957, 172). Подібний поділ на дві умовні групи застосовує і М. Ю. Брайчевський для цілих кружальних посудин з матеріалів могильника Ромашки. До першої групи він відносить лисковану (парадну) кераміку, до другої — посудини, зроблені з грубої глини з великою кількістю піску у складі (Brajchevskij 1960, 126–128).

В іншій своїй роботі М. Ю. Брайчевський наводить основні варіанти можливого розподілу кружальної кераміки за технологією (столова або кухонна), формою (горщики, миски, глеки, амфороподібні посудини, кубки, піфоси), розміром та орнаментом. Виходячи з форми посудин, М. Ю. Брайчевський виділяє підтипи тільки для мисок (закритого чи відкритого типу) та глеків (безручні та одноручні)⁵. Варіанти всіх посудин виокремлюються на основі пропорції профіля, характеру тулуба, денця, вінця, шийки та ручки (Brajchevs'kuj 1964, 136–143).

Деталізований розподіл зробив В. П. Петров у публікації могильника поблизу с. Черняхів, де він поділяє посудини, зроблені на гончарному колі, на горщики, миски, миски-вази, келихи, кухлі, глеки. Застосовуючи «типологічну класифікацію»⁶ горщиків, які були найбільш масовим матеріалом на могильнику, автор намагається розділити їх на типи, враховуючи метричні показники (співвідношення висоти до найбільшого розширення тулуба). На основі цих особливостей

⁴ Поділ кружальної кераміки на кухонну столову й тарну до сьогодні використовують дослідники черняхівської культури.

⁵ Амфороподібні посудини (дворучні глеки) у М. Ю. Брайчевського віднесені до окремої категорії посудин (Brajchevs'kuj 1964, 136–143).

⁶ Термін «типологічна класифікація» використовує В. П. Петров. Доцільність використання цього терміна піддає сумніву Г. Ф. Нікітіна, яка вказує на відмінність між поняттями «типологія» і «класифікація» (Nikitina 1994, 94).

В. П. Петров виокремлює горщики з витягнутою формою тулуба (тип а) та горщики з приземистими пропорціями (тип б). Детальний поділ цих типів базується на візуальних особливостях тулуба (опуклобок, яйцеподібні, еліпсоїдні, біконічні, мископодібні) й комбінаціях ознак, серед яких місце максимального розширення (на середині висоти, вище середини, ближче до вінця), наявність або відсутність ребра, характер звуження дна (горщики з гострозвуженим дном, клиноподібним звуженням до низу) та пропорції висоти до найбільшого розширення тулуба. Горщики з біконічним тулубом та мисковидні горщики В. П. Петров вважає проміжними варіантами, які на основі пропорцій складно віднести до горщиків чи мисок (більшість із них мають лощену поверхню) (Petrov 1964, 88–93). Серед мисок В. П. Петров не виділяє якихось конкретних типів, проте вказує на особливості, за якими ці посудини відрізняються, серед них: миски приземистих та витягнутих пропорцій, миски відкритого (діаметр вінця більше за діаметр ребра) та закритого типу (діаметр вінця менше за діаметр ребра), миски з гострим (біконічні) та загладеним ребром. До мисок-ваз учений відносить великі лисковані орнаментовані посудини, частина з яких має три ручки. Серед глеків він виділив три групи: 1 — глеки з однією ручкою; 2 — з двома ручками (амфороподібні); 3 — без ручок. Кухлі, на його думку, відрізнялись від одноручних глеків меншою висотою та великим діаметром вінця (Petrov 1964, 93–103).

Н. М. Кравченко типологізувала кружальні посудини могильника Косанів, виокремивши горщики, миски, вази, глеки, келихи та мініатюрні посудини. Миски авторка поділила на два типи: з біконічним бочком («закритого типу» за В. П. Петровим та М. Ю. Брайчевським) та конічні — «відкритого типу». Глеки Н. М. Кравченко ділить, як і В. П. Петров, на безручні, одноручні та дворучні. Серед одноручних глеків дослідниця виділяє два різновиди на основі форми та висоти шийки: з невисокою циліндричною шийкою та з високою шийкою, трішки розширеною до верху (Kravchenko 1967, 104).

Типологія кружальних горщиків археологічного комплексу Будешти (поселення та могильника у с. Будешти), яку розробив Е. А. Рікман,

дещо схожа на типологію В. П. Петрова, де маркером для виокремлення видів слугує розташування найбільшого розширення тулуба (вид а — найбільше розширення по центру висоти, завдяки чому посудина має кулясту форму; «вид б» — найбільше розширення у верхній третині висоти, через що посудина має більш стрункі пропорції). Водночас два види горщиків дослідник виокремлює на основі особливостей вінця: вид в — горщики без виділеного вінця, загнутого до середини та вид г — з вінцем, пристосованим під кришку. Миски, на відміну від Н. М. Кравченко, дослідник поділяє на основі характеру ребра — з гострим ребром (вид а) та з заглаженим ребром (вид б). Вази Е. А. Рікман розділяє, виходячи з особливостей вінця та орнаментатії: до виду а належать вази з відігнутими вінцями та з невиразним орнаментом, до виду б — вази з різноманітним орнаментом та часто пласким вінцем. Для поділу кувалів використано форму тулуба (кувлі біконічної форми — вид а, циліндро-конічної форми — вид б), келихів — наявність або відсутність кільця на дні. Кружальні глеки Е. А. Рікман, як і попередні дослідники, поділяє на основі кількості ручок на типи (одноручні або дворучні). Види глеків були сформовані на основі форма тулуба (опуклобокий у виду а, б, та біконічний у виду в), або характеру шийки (висока вузька у виду б) (Rikman 1967, 22–26). Цю типологію дослідник повторно представив з невеликими доповненнями на матеріалах більш широкого ареалу — пам'яток Подністров'я та прилеглого Подунав'я (Rikman 1975, 173–189).

Г. Ф. Нікітіна намагається розробити чітку загальну методику для класифікації і типології кераміки, апробувавши її на матеріалах могильника Оселівка (на основі горщиків та мисок). Класифікацію вона здійснює поетапно: 1) визначення структури об'єкта; 2) виокремлення ознак (кодів для класифікації); 3) складання матриць опису; 4) використання алгоритмів для класифікації; 5) одержання результатів класифікації. Для першого етапу авторка використовує поділ частин посудин, який розробив А. А. Бобринський — губа, щока, шия, плече, передпліччя, тулуб, основа тулуба (Bobrinskiy 1986, 144–149). Під час другого та третього етапу на основі кореляції були відібрані метричні показники співвідношення частин посудин та візуальні

показники характеру вінець та ден посудин. Четвертий етап полягав у кореляції різних ознак горщиків та мисок для виокремлення тих, які співвідносяться між собою. На п'ятому етапі було створено загальну таблицю зі структурним розподілом форм посудин від загальних до індивідуальних ознак (Nikitina 1995, 32–35).

Програму типології авторка ділить на три етапи: 1) виокремлення індивідуальних ознак об'єкта; 2) розрахунок ступеня подібності об'єктів; 3) створення графіку кореляції зв'язків. У такий спосіб для горщиків було отримано 5 типів та їх 16 різновидів, які слабо корелювалися з основними типами (Nikitina 1995, 37–51). Слід звернути увагу, що основою для визначення типів стали наявність або відсутність конструктивних частин посудин. Наприклад, до типу 1 віднесено посудини з чотиричастинною структурою (губа, щока, плече, тулуб), до типів 2 та 3 — п'ятичастинною (губа, щока, плече, тулуб, основа тулуба), до типів 4-5 — посудини, які діляться на шість частин. Миски дослідниця погрупувала на три основні типи й визначила низку різновидів (Nikitina 1995, 51–53). У 2008 р. Г. Ф. Нікітіна випробувала свою методику на матеріалах досліджених нею могильників Подністров'я (Одая, Оселівка, Горошевці та Романківці), де було визначено 13 типів горщиків та 8 типів мисок, які авторка поділила на варіанти (Nikitina 2008, 8–17).

Б. В. Магомедов, як і попередні дослідники, серед кружальних посудин виокремлює горщики, миски, вази, тривушні вази, глеки, кухлі, кубки, посудини для зберігання (піфоси), водночас визначаючи додаткові види посудин — одноручні вази (зараховує до них кухлі великих розмірів) та керамічні відра (наслідування дерев'яних та бронзових посудин) (Magomedov 2001, 53–55). Для типології горщиків дослідник використовує поділ А. Т. Сміленко на два типи (товстостінні — слабопрофільовані та тонкостінні — сильніше профільовані). Для посудин-сховищ використовує поділ, що його розробив Е. О. Симонович (Symonovich 1956; 1981, 45). Миски автор поділяє на біконічні (відкритої та закритої форми), конічні та напівсферичні. Окремі типи були виділені для мисок закритого профілю на основі орнаменталізації плеча посудин (Magomedov 2001, 46–

48). Серед ваз Б. В. Магомедов визначає мископодібні (тип 1 — висота менша за ширину) й такі, що відповідають пропорціям горщика (тип 2 — висота дорівнює ширині або більша за неї). Варіанти ваз дослідник формує на основі форми тулуба (опуклобокий або біконічний). До окремої категорії автор статті відносить тривушні вази, розділяючи їх на дві групи (з виділеною та невиділеною шийкою) (Magomedov 2001, 49–50). Глеки Б. В. Магомедов поділяє на глеки-пляшки (тип 1 — з невиділеною короткою шийкою, тип 2 — з невиділеною високою), глеки зі зливом (тип ойнохої), одноручні та дворучні глеки. Кухлі — на біконічні з невиділеним горлом (тип 1), з чітко виділеним горлом (тип 2) та округлі з наміченою біконічністю (тип 3) (Magomedov 2001, 53). Серед одноручних ваз дослідник виділяє два типи (з невиділеною шийкою та чітко виділеною шийкою) (Magomedov 2001, 53–54). Групування кружального керамічного матеріалу він використовує для виявлення закономірностей та визначення походження окремих категорій посудин, їх типів або видів, знаходячи аналогії форм в інших культурах: у вельбарській, пшеворській, дакійській, сарматській, античній та провінційно-римській (Magomedov 2001, 45–58).

Класифікація окремих форм посудин

Горщики. На відміну від попередніх дослідників, які типологізували ліпні посудини окремо від кружальних, Е. О. Симонович використовує всі види горщиків, незалежно від способу виробництва⁷. І хоча його стаття називається «Черняхівські горщики Подніпров'я», дослідник залучає до вибірки, зокрема, тарний посуд та навіть лисковані посудини опуклобокої або біконічної форми (останні посудини теж відносили до горщиків В. П. Петров та Е. А. Рікман). Серед горщиків Е. О. Симонович виокремлює шість основних форм: банкоподібні (яйцевидні та з вінцем у вигляді розтруба), опуклобок-біконічні, опуклобок (з похилими плечиками або крутими плечиками) та миски-горщики. Серед

⁷ В Е. О. Симоновича вже виходила стаття, присвячена ліпним посудинам черняхівської культури (Symonovich 1957). Можливо, дослідник намагався поєднати попередні напрацювання, зробивши загальну класифікацію для горщиків (ліпних та кружальних).

перших трьох форм відзначено переважання ліпної кераміки, серед інших — більшість є кружальними посудинами (Symonovich 1981, 46). Банкоподібні-яйцевидні горщики характеризуються наявністю навмисне зашкарубленої (шорсткої) поверхні. Типи виділяють на основі форми вінця та плечиків (тип 1 — вертикальне вінце, тип 2 — конічновідхилені стінки, тип 3 не виділене вінце та похилі плечики, тип 4 — невиділене вінце та круті плечики) (Symonovich 1981, 46–47). Хоча серед наведених прикладів відсутні кружальні посудини (Symonovich 1981, рис. 2) і автор не вказує на наявність таких, типи 3 та 4 збігаються з видом, який виділив для кружальних горщиків Е. А. Рікман (Rikman 1975, 22). Банкоподібні горщики з вінцем у вигляді розтруба поділяють на типи, враховуючи розташування найбільшого розширення тулуба (на середині висоти для типу 1-2, у верхній частині для типу 3, у нижній для типу 4) та характер видовження тулуба (середньовидовжені — тип 1, видовжені — тип 2). Частина з них мають кружальний спосіб виробництва (Symonovich 1981, 48–49). Для поділу опукло-біконічних горщиків дослідник використовує ті самі параметри, що й для попередніх форм — характер нахилу плечиків (похилі для типу 1, круті для типу 2) та розташування найбільшого розширення, у цьому випадку ребра посудини (на середині висоти — тип 1-2, у верхній частині висоти — тип 3). Подібні форми горщиків також визначав Е. А. Петров (Petrov 1964, 92). Оскільки Е. О. Симонович використовує у своїй вибірці лисковані посудини (переважно гончарні), він відмежовує цю форму від інших на основі пропорції висоти до найбільшого розширення (висота більша або дорівнює найбільшому розширенню) (Symonovich 1981, 49–50). Горщики з похилими плечиками та горщики з крутими плечиками дослідник поділяє на основі розташування найбільшого розширення тулуба (на середині висоти — тип 1-2, у верхній частині — тип 3-4), ширини посудини (злегка роздуті — тип 1, роздуті — тип 2) та висоти (видовжені — тип 3, призмкуваті — тип 4) (Symonovich 1981, 51–53). Горщико-миски поділяють на посудини з гострим ребром (тип 1) та посудини з заокругленим ребром (тип 2). Вони мають проміжне становище між горщиками та мисками (Symonovich 1981, 53). Цей варіант форми

був виокремлений під впливом робіт В. П. Петрова, який вирізняв мископодібні горщики (Petrov 1964, 82).

У 2008 р. виходить стаття О. В. Петраускаса та А. В. Петраускаса, що присвячена типології та хронології горщиків окремого мікрорегіону пам'яток черняхівської культури — Постугняння (використовували тільки кухонні горщики без слідів лискування). Для типологізації було залучено фрагментарний матеріал мікрорегіону з використанням цілих посудин з могильників вказаного регіону та окремих могильників інших регіонів черняхівської культури. Для опису матеріалу автори визначили групи ознак, частину з яких використано для типологізації керамічного комплексу. Серед них — форма вінця, шийки (ступінь розвиненості), дна (плоскі, плиткові та кільцеві), характер оброблення придонної частини (сліди зрізання з кола ниткою, вертикальне або горизонтальне підрізування надлишків глини, сліди загладжування поверхні), а також склад гончарної маси (Petrauskas, Petrauskas 2008, 57). На основі комбінування ознак і статистичного їх підрахунку дослідники виокремили три групи пам'яток. У першій більшість посудин мали плиткові та кільцеві дена зі слідами оброблення на гончарному колі та горизонтальними, рідше вертикальними слідами підрізання, глина переважно була без штучних домішок. Для другої групи є типовими фрагменти посудин з розвиненими та нерозвиненими вінцями та шийками, плиткові та пласкі дена без додаткового оброблення на гончарному колі. Третя група поєднувала ознаки оброблення поверхні попередніх груп та відрізнялась домінуванням плиткових ден та середньорозвинених вінець (Petrauskas, Petrauskas 2008, 57).

Посудини-сховища. Окрема стаття Е. О. Симоновича, присвячена посудинам-сховищам, виходить 1956 р., але має описовий характер (Symonovich 1956). Класифікацію цієї категорії кераміки автор робить пізніше (Symonovich 1981, 45). Посудини-сховища автор відділяє від горщиків, виходячи з їх великих розмірів (висота від 0,6 до 1 м). Типи посудин автор формує на основі похилості плечиків (тип 1 — з похилими плечиками, тип 2 — з крутими плечиками), підтипи — виходячи з оформлення вінець (Symonovich 1981, 45).

Глеки. Класифікацію одноручних глеків, коли за основу для виділення на окремому таксономічному рівні використовують одну ознаку, розробив Б. В. Магомедов (Magomedov 1973). Дослідник розділив одноручні глеки на відділи, групи, підгрупи й типи (сукупно проаналізовано 71 екземпляр). Для формування відділів використано профіль тулуба (біконічний або опуклобокий), групи виокремлено на основі форми шийки (циліндрична або конічна), підгрупи — з урахуванням характеру шийки (вузька, середня, широка), типи — на основі специфічних характеристик посудин. Автор виокремив 16 типів одноручних глеків (Magomedov 1973, 81–84). Як основну мету класифікації одноручних глеків Б. В. Магомедов визначив виявлення закономірності поширення різних типів та з'ясування можливого їх походження (Magomedov 1973, 81–84). Згодом ця класифікація увійшла до монографії Б. В. Магомедова, де автор виключив тип 11 та відніс його до «кухлів» (Magomedov 2001, 51–53).

О. В. Петраускас поділяв глеки на типи за наявністю та кількістю ручок. Серед одноручних глеків (тип 2) він виокремлює варіанти на основі форми горла (конусоподібне для варіанта 1 та воронкоподібні для варіанта 2), характеру наслідування (античні глеки або їх наслідування — варіант 3) та на основі форми тулуба (грушеподібний з коротким воронкоподібним вінцем — варіант 4) (Petrauskas 2008, 89). Спробу класифікації дворучних глеків Дніпровського лівобережжя здійснив Р. М. Рейда, який, використовуючи схему Б. В. Магомедова для одноручних глеків, поділив їх на відділи і типи (Rejda 2003, 104).

Миски закритого типу. Серед мисок Е. О. Симонович виокремлює миски закритого типу (з чітко вираженою біконічністю та слабовираженою біконічністю), миски відкритого типу, півсферичні, конічні миски та миски з широким краєм. До півсферичних мисок він відносить посудини з плавно прогнутими стінками, до конічних — з прямими стінками. Миски з широким краєм були виділені на основі характеру вінця посудин. Миски закритого типу з чітко враженою біконічністю поділяють на чотири типи на основі профілювання вінця (чітко виділене вінце — тип 3-4, нечітко виділене — тип 1-2) та характеру ребра (чітко виражена біконічність — тип 1, 3 та нечітко

виражена — тип 2, 4) (Symonovich 1983, 27). Миски закритого типу з ледве вираженою біконічністю відрізняються від попередніх кутом нахилу верхньої частини тулуба в місці його перетину, який дорівнює 70° (у попередніх 70-90°) і поділяються на сім типів. Дослідник описує тільки п'ять з них: тип 1 — миски з непрофільованим вінцем і ледве розчленованим перегибом тулуба, тип 2 — з непрофільованим вінцем, але з чітко вираженою біконічністю, тип 5 — миски з профільованим краєм та опукло-біконічним тулубом, тип 6 — миски з прогнутою верхньою частиною та чітко вираженою біконічністю, тип 7 — подібні до попереднього, проте з невираженою біконічністю (Symonovich 1983, 27–30).

Миски відкритого типу. Е. О. Симоновичем поділяє ці посудини на три типи: з ледве профільованим тулубом (тип 1), з нечітким перегином тулуба та вертикальним вінцем (тип 2), з чітким перегином та прогнутою верхньою частиною (тип 3) (Symonovich 1983, 30–31).

Миски-вази (вази). До окремої категорії посудин належать миски-вази, які були викремив В. П. Петров (Petrov 1964, 94). Е. О. Симонович розділяє їх за особливістю перегину тулуба (тип 1 — з плавним перегином, тип 2 — з різким перегином) (Symonovich 1983, 32–37). Окрема стаття, присвячена вазам черняхівської культури, є у М. О. Авраменко (Avramenko 2011, 53), яка зараховує до категорії ваз посудини, які дослідники називають «миски-вази», «миски з пласким вінцем», «горщики-миски» (Symonovich 1983, 32–34; 1981, 53), «високі миски» (Sharov 1992, 166), «вази» та «триручні вази» (Magomedov 2001, 48–49).

Кухлі та кухлеподібні посудини. Е. О. Симонович поділяє кухлі на основі форми (опуклобок — тип 1, біконічні — тип 2–3) та найбільшого розширення тулуба (тип 1 — у верхній частині висоти, тип 2 — у середній частині висоти, тип 3 — у нижній частині), а кухлеподібні посудини — на основі форми тулуба (тип 1 — біконічні, тип 2 — циліндороконічні). (Symonovich 1983, 32–37).

Келихи. На підставі форми тулуба Е. О. Симонович поділив келихи на півсферичні (тип 1), подовгасті півовальні (тип 2), опуклобок

(тип 3) та біконічні (тип 4) (Symonovich 1983, 32–37). К. Г. Варачова розширила подібний поділ, розділивши келихи на напівсферичні (тип I), напівсферичні усічені (тип II), конічні (тип III), конічні усічені (тип IV), опуклобокi (тип V), біконічні (тип VI), циліндричні (тип VII) та рідкісні форми (тип VIII) (Varachova 2014, 285). До типів V та VI переважно належали мініатюрні посудини, за пропорцією подібні до горщиків та мисок, проте інтерпретовані дослідницею як келихи на основі розміщення таких у похованні, характерному для інших типів глиняних келихів (Varachova 2019, 124–125). Варіанти для опуклобокiх та біконічних келихів дослідниця виокремила на основі розташування найбільшого розширення тулуба (варіант а — у верхній частині висоти, варіант б — по центру висоти, варіант в — нижче середини висоти) (Varachova 2019, 124).

Спроби датування окремих керамічних форм

Окремим питанням є датування кружального посуду. Його розв'язання безпосередньо пов'язано з розробленням типології або класифікації. Перша спроба датування окремих категорій кружальних посудин належить А. Т. Сміленко. Серед усього матеріалу черняхівських кружальних горщиків дослідниця виокремлює два типи: до першого належать товстостінні горщики з крупними домішками та слабо вираженим профілем вінця, до другого — тонкостінні, з меншими домішками та більш профільованими вінцями. Перші, на її думку, мають більш ранні датування, другі з'являються на пізніх етапах черняхівської культури (Smilenko 1970, 77).

Подібні тенденції зауважили О. В. Петраускас та А. В. Петраускас для горщиків Постугняння. Автори вказують на еволюції форми на основі домінування простих слабкорозвинених вінців та плиткових (наближених до плоских) ден на ранніх етапах та поступовим переходом до середньорозвинених, розвинених вінців та кільцевого піддону на пізніх етапах (Petrauskas, Petrauskas 2008, 57).

Окремий тип одноручного глека, який має витягнутий гранований тулуб (вертикальні канелюри), з могильника Чистилів, датував В. В. Кропоткін кінцем IV — початком V ст. н. е. як наслідування

срібних посудин ранньовізантійського періоду (Kropotkin 1973, 241–243). Виходячи з цих даних, Б. В. Магомедов, у якого подібні посудини належали до типу 12а, припускає, що ці форми датовано цим самим часом (Magomedov 2001, 53). Дослідник також не виключає пізню появу типу 13а (на відміну від попередніх, ці посудини мають не прямі, а косі канелюри) і типу 1 та 6, останні, на його думку, розвинулись у місцевому середовищі з типів 12 та 13 відповідно (Magomedov 2001, 59).

Свої хронологічні спостереження відносно датування глеків виклав О. В. Петраускас (Petrauskas 2008). Типологія цієї категорії посудин, що її розробив автор (детально проаналізована вище), була зумовлена хронологічними особливостями, які простежив дослідник. Він указує, що глеки з'являються на ранній фазі черняхівської культури, серед них безручні та одноручні глеки варіанта 2 (останні відсутні на пізніх етапах черняхівської культури). Дворучні глеки з'являються в період розвиненої фази черняхівської культури та еволюціонують від широкогорлих з високою ручкою до вузькогорлих з петельчастими ручками. Для пізніх етапів типова, зокрема, поява одноручних глеків варіантів 2-4 (Petrauskas 2008, 92).

Кераміка у хронологічних системах черняхівської культури

З появою систем хронології черняхівської культури виникають спроби використання керамічного матеріалу як хроноіндикаторів другого рівня, з можливістю переходу їх у хроноіндикатори першого рівня (за умови виявлення хронологічних закономірностей серед подібних). Такі спроби зробили О. В. Шаров, І. А. Бажан, О. В. Петраускас (Sharov 1992; Bazhan, Gey 1992; Sharov, Bazhan 1999; Petrauskas 2003). О. В. Шаров указує, що для датування посудин використовують три основні підходи: перший — накладення типів кераміки на вже наявні системи хронології, другий — вибіркова кореляція комплексів з різних пам'яток, третій — кореляція комплексів однієї пам'ятки з використанням керамічних форм як рівноправного елемента системи. Використовуючи третій підхід, дослідник намагається зробити кореляцію репрезентативних на його думку могильників: Ружичанка,

Данчени, Косанів із залученням до неї ліпної та кругової кераміки (Sharov 1992, 165). Для цього автор розробляє чітку класифікацію горщиків, мисок, високих мисок та кубків з використанням метричних показників (поділ на класи, підкласи, роди та види). Класи утворюють категорії посудин (горщики, миски, високі миски, келихи), які поділяються на відкриті та закриті форми (підкласи). Роди утворюються на основі орнаменталізації посудини (наявність або відсутність валиків, уступів). Види (типи) автор виокремив на основі поєднання п'яти критеріїв, серед яких положення ребра до висоти посудини, характер вирізнення ребра, рівень відкритості посудини, форма вінця, розташування валиків та уступів. До кореляції також були залучені окремі категорії ліпних посудин. Кружальні глеки, кухлі та вази не були класифіковані у зв'язку з їх незначною кількістю (Sharov 1992, 166–171). Як результат дослідження автор одержує відносні та абсолютні датування для частини посудин, проте зауважує, що наявність посудин, які мають широкі датування, тотожні часу існування пам'ятки, не дозволяє поки використовувати більшість з них як хроноіндикатори першого рівня (Sharov 1992, 199–203). У пізнішій своїй роботі О. В. Шаров разом з І. А. Бажаном намагається визначити походження ранніх, на їх думку, двох серій кружальних посудин, до яких належать посудини з виділеною шийкою (з виступом на плечі — серія I) та посудини з валиками (серія II) (Sharov, Bazhan 1999, 43–44).

Висновки

Попри велику кількість робіт, у яких викладена типологія або класифікація кружального керамічного матеріалу, є проблема системності в підході. Відсутність єдиної методики спричинена різними цілями, які ставили дослідники. Для вивчення генези категорії або типу посудин використовували особливості форми, візуальні характеристики з залученням метричних показників, що давало змогу порівняти подібні посудини з іншими керамічними формами попередніх або сусідніх культур. У тому разі коли метою дослідження була спроба включення керамічних виробів у побудову хронології, не обов'язково було типологізувати або класифікувати

їх за особливістю форм, адже змін могли зазнати окремі частини посудини, тоді як її форма могла лишатися сталою.

Нерозв'язаною лишається проблема датування кружальних посудин, що розроблено тільки для окремих типів керамічних виробів. Намагання включити керамічний комплекс в систему хронології поки не можна назвати вдалим. Причиною цього може бути наявність численних центрів виготовлення кружальної кераміки. У таких центрах поширення технологій та еволюція форм могли відбуватися з різною інтенсивністю як у кожному регіоні культури, так і в окремих мікрорегіонах. Виходячи з цього, найбільш перспективною, на нашу думку, є спроба розв'язання таких проблем завдяки застосуванню мікрорегіонального підходу (гончарний центр та його округа). Про певний досвід використання такого підходу ми згадували вище. Умовами для проведення саме такого дослідження є не тільки добре досліджений мікрорегіон черняхівської культури за напрямками поселенської, ландшафтної археології та культурної історії, але також якісно розроблена методологія роботи з керамічним матеріалом.

Список джерел та літератури / References

Avramenko, M. A. K voprosu o funkcional'nyh osobennostyah vaz chernjahovskoj kultury. V: O. V. Petrauskas, R. H. Shyshkyn (red.). *OIUM 1, Cherniakhiv'ska kul'tura: materialy doslidzhen'*. Kyiv – Luts'k, 2011, s. 53–60. (In Russian)

Авраменко, М. А. К вопросу о функциональных особенностях ваз черняховской культуры. В: О. В. Петраускас, Р. Г. Шишкин (ред.). *OIUM 1, Черняхівська культура: матеріали досліджень*. Київ – Луцьк, 2011, с. 53–60.

Bazhan, I. A., Gey, O. A. Otnositel'naja hronologija mogil'nikov chernjahovskoj kultury. V: M. B. Shhukin, O. A. Gej (red.). *Problemy hronologii jepohi Latena i Rimskogo vremeni. Po materialam pervyh Tihanovskih chtenij*. Sankt-Peterburg, 1992, s. 122–157. (In Russian)

Бажан, И. А., Гей, О. А. Относительная хронология могильников черняховской культуры. В: М. Б. Щукин, О. А. Гей (ред.). *Проблемы хронологии эпохи Латена и Римского времени. По материалам первых Тихановских чтений*. Санкт-Петербург, 1992, с. 122–157.

Bobrinskiy, A. A. *Goncharstvo Vostochnoj Evropy*. Moskva, 1978. (In Russian)

Бобринский, А. А. *Гончарство Восточной Европы*. Москва, 1978.

Bobrinskiy, A. A. O metodike izuchenija form glinjanoj posudy iz arheologicheskikh raskopok. V: G. I. Matveeva (red). *Kul'tury Vostochnoj Evropy I tysjacheletija*. Kujbyshev, 1986, s. 137–157. (In Russian)

Бобринский, А. А. О методике изучения форм глиняной посуды из археологических раскопок. В: Г. И. Матвеева (ред). *Культуры Восточной Европы I тысячелетия*. Куйбышев, 1986, с. 137–157.

Bobrinskiy, A. A. O nekotoryh osobennostjah formovochnoj tehnologii keramiki iz pamjatnikov chernjahovskoj kul'tury. *Kratkie soobshhenija instituta arheologii AN SSSR [Brief Communications of the Institute of Archaeology of the Academy of Sciences of the USSR]*, вып. 121, 1970, s. 20–26. (In Russian)

Бобринский, А. А. О некоторых особенностях формовочной технологии керамики из памятников черняховской культуры. *Краткие сообщения института археологии АН СССР*, вып. 121, 1970, с. 20–26.

Brajchevs'kyj, M. Yu. *Bilia dzhherel slov'ians'koi derzhavnosti (sotsial'no-ekonomichnyj rozvytok cherniakhivs'kykh plemen)*. Kyiv, 1964. (In Ukrainian)

Брайчевський, М. Ю. *Біля джерел слов'янської державності (соціально-економічний розвиток черняхівських племен)*. Київ, 1964.

Brajchevs'kij, M. Ju. Romashki. *Materialy i issledovanija po arheologii SSSR [Materials and Researches on the Archaeology of USSR]*, no. 82, 1960, s. 100–147. (In Russian)

Брайчевский, М. Ю. Ромашки. *Материалы и исследования по археологии СССР*, № 82, 1960, с. 100–147.

Gening, V. M. Programma statisticheskoy obrabotki keramiki iz arheologicheskikh raskopok. *Sovetskaja arheologija [Soviet Archaeology]*, no. 1, 1973, s. 114–136. (In Russian)

Генинг, В. М. Программа статистической обработки керамики из археологических раскопок. *Советская археология*, № 1, 1973, с. 114–136.

Kravchenko, N. M. Kosanovskij mogil'nik (po materialam raskopok V. P. Petrova i N. M. Kravchenko v 1961–1964 gg.). *Materialy i issledovanija po arheologii SSSR [Materials and Researches on the Archaeology of USSR]*, no. 139, 1967, s. 77–135. (In Russian)

Кравченко, Н. М. Косановский могильник (по материалам раскопок В. П. Петрова и Н. М. Кравченко в 1961–1964 гг.). *Материалы и исследования по археологии СССР*, № 139, 1967, с. 77–135.

Kropotkin, V. V. O datirovke kuvshina iz Chistilovskogo mogil'nika. *Sovetskaja arheologija [Soviet Archaeology]*, no. 3, 1973, s. 240–243. (In Russian)

Кропоткин, В. В. О датировке кувшина из Чистилковского могильника. *Советская археология*, № 3, 1973, с. 240–243.

Lyapushkin, I. I. Pamjatniki kul'tury «polej pogrebenij» pervoj poloviny I tys. n.je. Dneprovskogo Lesostepnogo Levoberezh'ja (po materialam polevyh izyskanij 1940, 1945–1948 gg.). *Sovetskaja arheologija [Soviet Archaeology]*, t. XIII, 1950, s. 7–33. (In Russian)

Ляпушкин, И. И. Памятники культуры «полей погребений» первой половины I тыс. н.э. Днепровского Лесостепного Левобережья (по материалам полевых изысканий 1940, 1945–1948 гг.). *Советская археология*, т. XIII, 1950, с. 7–33.

Magomedov, B. V. *Chernjahovskaja kul'tura. Problema jetnosa*. Ljublin, 2001. (In Russian)

Магомедов, Б. В. *Черняховская культура. Проблема этноса*. Люблин, 2001.

Magomedov, B. V. Do vyvchennia cherniakhivs'koho honcharnoho posudu. *Arkheolohiia [Archaeology]*, вур. 12, 1973, s. 83–88. (In Ukrainian)

Магомедов, Б. В. До вивчення черняхівського гончарного посуду. *Археологія*, вип. 12, 1973, с. 83–88.

Magomedov, B. V. Kul'turoopredelajushhee znachenie chernjahovskoj goncharnoj posudy. V: Je. Shul'tce, M. V. Ljubichev, K. V. Myzgin (red.). *Ostrogothica-Serie (Hefte). Proizvodstvo keramiki v vostochnoj Evrope: pozdnerimskoe vremja — rannee Srednevekov'e — Novoe vremja*. Har'kov, 2013, s. 106–114. (In Russian)

Магомедов, Б. В. Культуроопределяющее значение черняховской гончарной посуды. В: Э. Шульце, М. В. Любичев, К. В. Мызгин (ред.). *Ostrogothica-Serie (Hefte). Производство керамики в восточной Европе: поздне римское время — раннее Средневековье — Новое время*. Харьков, 2013, с. 106–114.

Nikitina, G. F. *Analiz arheologicheskikh istochnikov mogil'nika chernjahovskoj kul'tury u sela Oselivka*. Moskva, 1995. (In Russian)

Никитина, Г. Ф. *Анализ археологических источников могильника черняховской культуры у села Оселивка*. Москва, 1995.

Nikitina, G. F. *Chernjahovskaja kul'tura Podnestrov'ja*. Moskva, 2008. (In Russian)

Никитина, Г. Ф. *Черняховская культура Поднепровья*. Москва, 2008.

Nikitina, G. F. Klassifikacija i tipologija s pozicij praktiki. *Sovetskaja arheologija [Soviet Archaeology]*, no. 2, 1994, s. 93–97. (In Russian)

Никитина, Г. Ф. Классификация и типология с позиций практики. *Советская археология*, № 2, 1994, с. 93–97.

Petrauskas, O. V. Die Gräberfelder der ČernjachovKultur von Kosanovo und Gavrilovka — eine vergleichende Studie zu Chronologie, Bestattungssitten und ethnokulturellen Besonderheiten. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, Bd. 84, 2003, s. 225–351.

Petrauskas, O. V. Hronologija nekotoryh tipov goncharnyh kuvshinov chernjahovskoj kul'tury lesostepnoj Ukrainy. V: O. A. Radjush, K. N. Skvorcov (red.). *Germania — Sarmatia. Drevnosti Central'noj i Vostochnoj Evropy jepohi rimskogo vlijanija i pereselenija narodov*. Kaliningrad, 2008, s. 88–103. (In Russian)

Петраускас, О. В. Хронология некоторых типов гончарных кувшинов черняховской культуры лесостепной Украины. В: О. А. Радюш, К. Н. Скворцов (ред.). *Germania — Sarmatia. Drevnosti Central'noj i Vostochnoj Evropy epohi rimskogo vlijanija i pereselenija narodov*. Калининград, 2008, с. 88–103.

Petrauskas, A. V., Petrauskas, O. V. Pro deiaki osoblyvosti tekhnolohii ta khronolohii honcharnykh horschkyiv cherniakhivs'kykh pam'iatok Postuhniannia. *Arkheolohichni studii [Archaeological Studies]*, вип. 3, Київ – Чернівці, 2008, с. 53–97. (In Ukrainian)

Петраускас, А. В., Петраускас, О. В. Про деякі особливості технології та хронології гончарних горщиків черняхівських пам'яток Постугняння. *Археологічні студії*, вип. 3, Київ – Чернівці, 2008, с. 53–97.

Petrov, V. P. Chernjahovskij mogil'nik (po materialam raskopok V. V. Hvojko v 1900–1901 gg.). *Materialy i issledovanija po arheologii SSSR [Materials and Researches on the Archaeology of USSR]*, no. 116, s. 84–117. (In Russian)

Петров, В. П. Черняховский могильник (по материалам раскопок В. В. Хвойко в 1900–1901 гг.). *Материалы и исследования по археологии СССР*, № 116, с. 84–117.

Rejda, R. M. Deiaki typu dvoruchnykh kruzhal'nykh hlekiv cherniakhivs'koi kul'tury Dniprovs'koho Livoberezhzhia. U: *Problemy istorii ta arkheolohii Ukrainy. Zbirnyk dopovidej mizhnarodnoi naukoivoi konferentsii do 100-richchia XII arkheolohichnoho z'izdu v m. Kharkiv*. Kharkiv, 2003, с. 104–105. (In Ukrainian)

Рейда, Р. М. Деякі типи дворучних кружалних глеків черняхівської культури Дніпровського Лівобережжя. У: *Проблеми історії та археології України. Збірник доповідей міжнародної наукової конференції до 100-річчя XII археологічного з'їзду в м. Харків*. Харків, 2003, с. 104–105.

Rikman, E. A. *Jetnicheskaja istorija naselenija Podnestrov'ja i prilegajushhego Podunav'ja v pervyh vekah nashej jery*. Moskva, 1975. (In Russian)

Рикман, Э. А. *Этническая история населения Поднепровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры*. Москва, 1975.

Rikman, E. A. *Pamjatnik jepohi Velikogo pereselenija narodov. Po raskopkam poselenija i mogil'nika chernjahovskoj kul'tury u sela Budeshty*. Kishinev, 1967. (In Russian)

Рикман, Э. А. *Памятник эпохи Великого переселения народов. По раскопкам поселения и могильника черняховской культуры у села Будешты*. Кишинев, 1967.

Sharov, O. V. Hronologija mogil'nikov Ruzhichanka, Kosanovo i Dancheny i problema datirovki chernyahovskoj keramiki. V: M. B. Shhukin, O. A. Gej (red.). *Problemy hronologii jepohi Latena i Rimskogo vremeni. Po materialam pervyh Tihanovskih chtenij*. Sankt-Peterburg, 1992, s. 122–157. (In Russian)

Шаров, О. В. Хронология могильников Ружичанка, Косаново и Данчены и проблема датировки черняховской керамики. В: М. Б. Шукин, О. А. Гей (ред.). *Проблемы хронологии эпохи Латена и Римского времени. По материалам первых Тихановских чтений*. Санкт-Петербург, 1992, с. 122–157.

Sharov, O. V., Bazhan, I. A. Chernjahovskie jetjudy. *Stratum plus*, no. 4, 1999, s. 19–65. (In Russian)

Шаров, О. В., Бажан, И. А. Черняховские этюды. *Stratum plus*, № 4, 1999, с. 19–65.

Smilenko, A. T. K hronologii goncharnoj keramiki chernjahovskogo tipa. *Kratkie soobshhenija instituta arheologii AN SSSR [Brief Communications of the Institute of Archaeology of the Academy of Sciences of the USSR]*, вып. 121, 1970, s. 76–81. (In Russian)

Смиленко, А. Т. К хронологии гончарной керамики черняховского типа. *Краткие сообщения института археологии АН СССР*, вып. 121, 1970, с. 76–81.

Spitsyn, A. A. Polja pogrebal'nyh urn. *Sovetskaja arheologija [Soviet Archaeology]*, t. X, 1948, s. 53–74. (In Russian)

Спицын, А. А. Поля погребальных урн. *Советская археология*, т. X, 1948, с. 53–74.

Symonovich, E. A. Cherniakhivska keramika Podniprov'ia. *Arkheolohiia [Archaeology]*, вып. 43, 1983, s. 26–42. (In Ukrainian)

Симонович, Е. А. Черняхівська кераміка Подніпров'я. *Археологія*, вип. 43, 1983, с. 26–42.

Symonovich, E. O. Cherniakhivski horschyky Podniprov'ia. *Arkheolohiia [Archaeology]*, вып. 36, 1981, s. 41–54. (In Ukrainian)

Симонович, Е. О. Черняхівські горщики Подніпров'я. *Археологія*, вип. 36, 1981, с. 41–54.

Symonovich, E. A. Glinjanaja tara dlja hranenija zapasov na poselenijah chernjahovskoj kul'tury. *Sovetskaja arheologija [Soviet Archaeology]*, t. XXVI, 1956, s. 262–270. (In Russian)

Сымонович, Э. А. Глиняная тара для хранения запасов на поселениях черняховской культуры. *Советская археология*, т. XXVI, 1956, с. 262–270.

Symonovich, E. A. Lepnaja posuda pamjatnikov chernjahovskoj kul'tury nizhnego Dnepra. *Kratkie soobshhenija Instituta istorii material'noj kul'tury [Brief Communications on Papers and Field Research from the Institute for the History of Material Culture]*, вып. 68, 1957, s. 14–19. (In Russian)

Сымонович, Э. А. Лепная посуда памятников черняховской культуры нижнего Днепра. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*, вып. 68, 1957, с. 14–19.

Tikhanova, M. A. O lokal'nyh variantah chernjahovskoj kul'tury. *Sovetskaja arheologija [Soviet Archaeology]*, no. 4, 1957, s. 168–194. (In Russian)

Тиханова, М. А. О локальных вариантах черняховской культуры. *Советская археология*, № 4, 1957, с. 168–194.

Varachova, K. G. K voprosu o rasprostranienii glinjanyh kubkov usecheno-konicheskoi formy v chernjahovskoj kul'ture (pogrebenie 125 mogil'nika Vojtenki). *Stratum plus*, no. 4, 2014, s. 285–298. (In Russian)

Варачева, К. Г. К вопросу о распространении глиняных кубков усечено-конической формы в черняховской культуре (погребение 125 могильника Войтенки). *Stratum plus*, № 4, 2014, с. 285–298.

Varachova, K. G. Pro okremi typu hlynianykh kelykhiv cherniakhivs'koi kul'tury. *Arkeolohiia [Archaeology]*, no. 2, 2019, s. 124–133. (In Ukrainian)

Варачова, К. Г. Про окремі типи глиняних келихів черняхівської культури. *Археологія*, № 2, 2019, с. 124–133.

Vasyl Rusnak

PhD student

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: rusnak@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4779-9528>

STATE OF RESEARCH ON THE TYPOLOGY AND CHRONOLOGY OF CHERNYAKHIV WHEELED POTTERY

Wheeled pottery is the most common type of finds on settlements and cemeteries of the Chernyakhiv culture. It is one of the main markers differentiating the Chernyakhiv material complex from other cultures of the late Roman to early Great Migration period in Eastern Europe. Some works on the typology, classification, and chronology of wheeled pottery cover the full spectrum of ceramic artifacts from the entire area of the Chernyakhiv culture, while others focus on individual regions, sites, or categories of wares. Early research on the Chernyakhiv culture produced generalized groupings of ceramic material.

The 1960s saw first forays into the classification and typology of wheeled pottery. It was at this time that the main categories of vessels were defined: pots, bowls, vases (bowl vases), beakers, mugs, and jugs. Since the 1970s, with the accumulation of a large mass of finds, works began to be published on the classification and chronology of individual categories and types of wheeled pottery. The 1990s were marked by efforts to rethink the methodological approaches to the typology and classification of ceramic material. Attempts were also made to use ceramic materials in developing a system of relative chronology for the Chernyakhiv culture. Unfortunately, so far such attempts have not been successful — perhaps due to the abundance of centers for the production of wheeled pottery across the different regions and micro-regions of the Chernyakhiv culture, where technology transfer and evolution of forms may have proceeded with varying speed and intensity. In our view, the most promising way forward here may lie in using a micro-regional approach that would focus on individual pottery production centers and their vicinities. This kind of research requires not only the availability of a well-studied micro-region of the Chernyakhiv culture, but also a well-developed methodology for working with ceramic material.

Keywords: Chernyakhiv culture, wheeled pottery, typology, classification, chronology.

Текст надійшов до редакції 17.09.2024.

The text was received by the editors 17.09.2024.

Текст затверджено до друку 10.11.2024.

The text is recommended for printing 10.11.2024.